

PLANTES D'ALTAFULLA (7)

Maria Noguera Figueras

Moltes vegades trobem noms de plantes o propietats que els han estat atribuïdes des d'antic sense cap més criteri que la semblança amb algun òrgan o animal, amb la qual cosa s'ha determinat que segurament servirien per a guarir d'aquella malaltia. Així entre les plantes que presentem hi ha l'herba viperina, l'heura, l'herba de la sang, que tenen un origen llegendari.

L'herba viperina deu el seu nom a la semblança que hi van voler veure amb els escurçons, ofidis de la família dels vipèrids. L'obertura de les flors, els estams que sobresurten, les taques que té la tija... tot això recorda la forma del cap de la serp.

L'herba de la sang ha donat raó a la utilització d'aquest nom al canvi de color de les seves flors. Quan surten són vermelloses i van tornant-se blaves a mesura que maduren.

L'heura, segons ens explica Joan Amades en el *Costumari Català* (vol. IV, pg. 88), serveix per saber quina part del cos està més propensa a tenir alguna malaltia, i també els qui se senten malament per saber quin òrgan és el malalt. Les diferents formes de les fulles, segons siguin de branques amb flors o no, serviran per unes parts o per unes altres. La nit del 23 de juny s'ha de posar un plat a la finestra, amb fulles d'heura, una per cada òrgan interior. La fulla que l'endemà resulti més marcida per la rosada, correspon a l'òrgan malalt.

HELIANTEM (*Helianthemum oelandicum* L. subsp. *italicum*)

Família de les cistàcies

Nom local:

Sinònims: Heliantem itàlic

Castellà: Heliantemo itálico

Localització: Prats secs i pedregosos, garriga sobre substrat calcari, brolles. La veiem fàcilment pels turons i llocs secs.

Descripció: Petita mata que creix bastant arrapada al terra. Té una alçada entre 5 i 20 cm. Les fulles lanceolades són coriàcies i un poc peloses. Les inflorescències formades per 4-8 flors grogues amb cinc pètals de 3 a 6 mm. El fruit és una càpsula de forma triangular i pilosa.

HERBA BERRUGUERA (*Heliotropium europaeum* L.)

Família de les boraginàcies

Nom local: Herba berruguera

Sinònims: Gira-sol, mal gira-sol, cua d'escorpí, passerelles.

Castellà: Girasol, heliotropo, hierba verruguera, verrucaria, tornasol.

Localització: Vores de camins, camps de conreu, descampats.

Descripció: Herba anual, grisosa, amb tiges i fulles piloses. Es ramifica a partir de la base, escampant-se per terra. Les fulles esparses de forma ovo-lanceolada. Les flors blanques, petites, s'obren en dues fileres al mateix costat d'una inflorescència dreta amb forma de cua d'escorpí. Floreix de finals de maig a octubre.

Aplicacions: Té propietats febrífugues, per provocar la secreció biliar, per tractar berrugues, papil·lomes, ferides i nafres. Cal evitar-la durant l'embaràs.

Curiositats: Les inflorescències van girant seguint el camí del sol.

HERBA DE LA SANG (*Lithospermum fruticosum*)

Família de les boraginàcies

Sinònims: Herba de les set sagnies, sanguinària, botjeta de la sang, anguina, embudets.

Castellà: Hierba de las siete sangrías, asperón, mermasangre, rascaviejas, chupamieles.

Localització: En llocs ensolellats, sobre terrenys bàsics. A la zona de brolla darrere Sant Antoni.

Descripció: És un arbust que pot passar el mig metre d'alçada, perenne, molt ramificat i atapeït. Té les fulles esparses, linears, semblants a les del romaní però més curtes, cobertes de pèls aspres. Flors tubulars obertes en cinc lòbuls. Quan s'obren són de color purpuri que va canviant fins un blau viu. Floreix de març a juny.

Aplicacions: Les infusions de fulles i flors s'havien donat per baixar la febre i per rebaixar la sang.

HERBA DEL RENEGAT (*Otanthus maritimus* L. o *Diotis maritima* L.)

Família de les Compostes

Nom local:

Sinònims: Herba de Bona, cotonet de mar, perlina blanca.

Castellà: Algodonosa.

Localització: En general la trobem al litoral mediterrani i atlàntic, sobre dunes. És una espècie en retrocés per la destrucció del seu hàbitat. En alguns llocs s'ha reintroduït. La podem trobar a la platja a l'alçada de La Roca de Gaià.

Descripció: Mata perenne amb nombroses tiges subterrànies de les quals van sorgint tiges verticals de fins a 40 cm. Les tiges i les fulles estan cobertes d'una pilositat que li dona un color quasi blanc. Té les fulles esparses, erectes i senceres. Les flors en capítols grocs, estan agrupades formant una falsa umbel·la. Floreix de juny a setembre. Es reproduïx per llavors i per fragmentació de les tiges subterrànies. Desprèn una forta olor.

Aplicacions: S'utilitzen les flors per les seves propietats astringents, antireumàtiques, diürètiques i depuratives.

Curiositats: Segons Font Quer, en el *Dioscòrides renovado*, la reputació d'aquesta planta entre els herbolaris de Barcelona és la culpable de la seva desaparició doncs fins i tot havien d'importar-la de Mallorca.

HERBA MORENERA (Phagnalon saxatile L.)

Família de les compostes

Nom local:

Sinònims: Ullastre de frare

Castellà: Manzanilla yesquera.

Localització: Creix en llocs rocosos i secs, ensolellats, també en parets.

Descripció: Mata que pot arribar als 50 cm. Molt ramificada des de la base. Les fulles són verdes per l'anvers i blanques pel revers, linears o lanceolades. Té flors d'un groc pàl·lid agrupades en capítols solitaris al final d'un llarg pedúncle. Floreix de gener fins a maig.

Aplicacions: El nom en castellà ens remet a la utilització com a esca per encendre foc.

HERBA VIPERINA (*Echium vulgare* L.)

Família de les boraginàcies

Sinònims: Herba viborera, herba del vibre, borratja borda, llengua de bou, cua de porc, cul de porc.

Castellà: Viperina, hierba de víbora, lengua de vaca o de buey.

Localització: Erms, camps de conreu, vores de camins, llocs secs i ensolellats.

Descripció: Herba biennal, el segon any li creix la tija i mor després que hagin madurat els fruits. La tija és dreta, pintada de puntets negres. Té les fulles basals lanceolades amb un nervi principal que les parteix. Les flors tenen forma tubular que acaba amb cinc lòbuls desiguals. Els estams són llargs i sobresurten de la corol·la. Les flors són de color purpuri quan s'obren i van canviant a violeta o blau fosc. Floreix a partir de l'abril i durant tot l'estiu. Tota la planta és coberta de pèls molt aspres i abundants.

Aplicacions: En infusions i cataplasmes per afeccions respiratòries, dermatitis, grans. L'oli és utilitzat en cosmètica. En altre temps la consideraven eficaç contra les mossegades de serp. És considerada lleugerament tòxica.

Curiositats: El nom li és donat per la forma de les flors que recorden el cap d'un escurçó.

HEURA (*Hedera helix* L.)

Família de les araliàcies

Nom local: heura

Sinònims: Hedra

Castellà: hiedra

Localització: Llocs ombrívols, principalment cobrint parets i murs, o com a planta de jardí.

Descripció: Liana que s'aferra a les parets o arbres mitjançant unes petites arrels que li creixen al llarg de la tija. Les fulles esparses són de dues classes: a les branques florides són més o menys en forma de cor i amb un nervi principal, a la resta de la planta tenen forma palmada. Flors d'un groc verdós agrupades en umbel·la. Fruits rodons, negres quan són madurs. Floreix el setembre i octubre i fructifica de març a maig.

Aplicacions: Tota la planta és tòxica, principalment els fruits, la ingestió dels quals provoca vòmits i fins i tot el coma. La planta en petites dosis té propietats vasodilatadores i en dosis més grans té l'efecte contrari, vasoconstrictor. El rentat amb una decocció ajuda a la cicatrització de nafres; en cataplasma s'usa contra les neuràlgies. Una fulla macerada en vinagre i aplicada sobre un ull de poll tot un dia ajuda a treure'l fàcilment. També serveix per a reduir la formació d'esperons calcaris als talons.

Curiositats: Les fulles d'heura coronaven Bacus, déu del vi, i s'usaven per assenyalar les tavernes. A l'antiga Grècia era símbol de fidelitat en els matrimonis. També significa amistat i immortalitat.

JONC BOVAL (*Scirpus holoschoenus* L.)

Família de les cyperàcies

Nom local: Jonc

Sinònims: Jonc

Castellà: Junco, junco boval

Localització: Desembocadura del Gaià i redols humits de les vores del riu.

Descripció: Planta que sembla un jonc però que se'n diferencia ja que aquesta és buida i tova de manera que es pot xafar apretant-la. Les inflorescències tenen forma esfèrica, de color marró, agrupades al capdamunt de la tija. Floreix des de finals de l'hivern fins a començaments d'estiu.

Curiositats: En el llenguatge de les flors el jonc significa indiscreció i docilitat.

JONC MARÍ (*Juncus acutus* L.)

Família de les juncàcies

Nom local: Jonc

Sinònims: Jonc marítim

Castellà: Junco redondo

Localització: A la desembocadura del Gaià, doncs és una planta que suporta molt bé les aigües salobres.

Descripció: Té fulles i tiges cilíndriques acabades en punxa, d'uns 2 mm de diàmetre i de prop d'un metre d'alçada. Al cap d'amunt té la inflorescència encara que creix una bràctea llarga que sembla que continua la tija. Floreix de maig a juliol.

Aplicacions: Aquest tipus de jonc té la tija plena i resistent; s'emprava per a fer nanses per a pescar i també per a fer el fons de les garbelles que s'utilitzaven per a garbellar el blat o altres grans.

Curiositats: En el llenguatge de les flors el jonc significa indiscreció i docilitat.

JONCA O CASTANYOLA (*Cyperus rotundus* L.)

Família de les ciperàcies

Nom local: Jonça, xufra borda.

Sinònims: Jonça, jonça de cordellar, xuflera borda

Castellà: Castañuela, juncia real, coquillo.

Localització: Horts, camps, vores del riu.

Descripció: Planta perenne amb petits tubercles als rizomes. Colonitza els horts i vores de camps i camins. Les tiges tenen secció triangular i creixen fins uns 40 cm. Les inflorescències terminals són umbel·les formades per un grup d'espigues allargades i planes de color marró rogenc. Té una època de floració molt llarga que va des del maig fins el desembre. És una planta invasiva molt difícil d'eradicar; el seu pitjor enemic és el fred ja que no suporta les temperatures baixes.

Aplicacions: Els tubercles s'usen per guarir ferides, irritacions i per fer baixar la febre.

JONÇA (*Aphyllanthes monspeliensis* L.)

Família de les liliàcies

Nom local:

Sinònims: Pa de cucut

Castellà: Chunqueta, chunza, junquillo azul

Localització: En indrets assolellats sobre sòl calcari. La seva distribució geogràfica és molt escassa; es redueix al litoral mediterrani de la península Ibèrica, Occitània i el nord d'Àfrica essent absent a les Balears.

Descripció: Planta que fa tofes. Les tiges són rodones com els joncs, molt primes, i les fulles estan reduïdes a unes beines. Les flors terminals són blavoses, amb sis pètals. Tenen un gust dolç que les fa comestibles. Floreix del març fins l'agost.

JULIVERT (*Petroselinum hortense*, Hoffman)

Família de les umbelíferes

Nom local: Julivert

Sinònims: Jolivert, juavert, junivert.

Castellà: Perejil.

Localització: Preferentment és una planta d'hort.

Descripció: Planta herbàcia que arriba bé fins el metre d'alçada. Té les tiges estriades, fent a la part inferior llistes verdes i vermelles. Les fulles triangulars estan molt dividides i són d'un verd lluent. Les flors de color verdós estan agrupades en umbel·les. Floreix el juny i fructifica tot l'estiu. Els fruits són ovoides i comprimits pels costats. Té un aroma característic, important a l'hora de diferenciar d'altres plantes similars.

Aplicacions: És amplament reconegut el seu valor culinari. L'arrel és aperitiva, estimulante i diürètica. Les flors i les llavors són estomacals, emmenagògues, expectorants i afrodisíacues.

Curiositats: En el llenguatge de les flors significa festes.

BIBLIOGRAFIA

- AMADES, JOAN (2001, 3ª edició): *Costumari Català. El curs de l'any. Vol. IV i V*. Ed. Enciclopèdia Catalana, Barcelona.
- BOADA, MARTÍ; ROMANILLOS, TERESA (1999): *Les plantes tòxiques de Catalunya*. Ed. Pòrtic, Barcelona.
- BONNIER, GASTON; LAYENS, G. DE (1975): *Flore complete portative de la France, de la Suisse et de la Belgique*. Librairie Générale de l'Enseignement, París.
- CALLEJO CABO, RAMÓN (2006): *El alma de las flores. Leyendas, mitos y leyendas*. Ediciones Corona Borealis, Madrid.
- DURÁN, JOSEFA (1998): *Diccionari de plantes medicinals*. Edicions 62, col. El cangur, Barcelona.
- FONT I QUER, PIUS (1987, 10ª edició): *Plantas medicinales. El Dioscórides renovado*. Ed. Labor, Barcelona.
- GAMONEDA, ANTONIO (2006): *El libro de los venenos*. Ediciones Siruela, Madrid.
- GAUSACHS, RAMON (2007): *De la cultura popular al fàrmac*. Rafael Dalmau Editor, Barcelona.
- GREENAWAY, KATE (1984): *El llenguatge de les flors*. Ed. Elfos, Barcelona.
- MARQUÉS, XAVIER *et al.* (1983): *Manual de les males herbes dels conreus de Catalunya*. Ed. Obra Social de la Caixa de Pensions. Obra Agrícola.
- ORIOL, JOAN A. (1994): *Botànica màgica*. Llibres de l'índex S.A., col. Els senyals núm. 4, Barcelona.
- ROSE, FRANCIS (1983): *Clave de Plantas Silvestres*. Ediciones Omega, Barcelona.
- VILLARIAS, JOSÉ LUIS (1986, 2ª edició): *Atlas de las malas hierbas. Control de malas hierbas. Vol. I*. Ediciones Mundi-Prensa, Madrid.

Fotografies

NOGUERA FIGUERAS, MARIA

Informació local

GATELL GAVALDÀ, SALVADOR
VIVES MILÀ, JOAN